

Verhalen van Matsombo: Jef Geeraerts' beeld van de "Kongo-crisis" in *Het verhaal van Matsombo*

Siegfried Huigen
Departement Afrikaans en Nederlands
Universiteit van Stellenbosch
STELLENBOSCH
E-pos: sh@maties.sun.ac.za

Abstract

Matsombo's stories: Jef Geeraerts's representation of the "Congo crisis" in *Het verhaal van Matsombo*

*The so-called Congo crisis (1960-1965) received a great deal of attention internationally. A literary response in Dutch to what happened in the former Belgian colony is **Het verhaal van Matsombo** (Matsombo's story) by Flemish writer and former colonial civil servant, Jef Geeraerts. Until now, little critical attention has been given to **Het verhaal van Matsombo**, despite regular reprints of the text. This article researches how the Congo crisis is represented in Geeraerts's novel. Although Geeraerts's depiction of colonial conflict is, in certain respects, close to that of Franz Fanon, Geeraerts's is ultimately a Western view.*

1. Inleiding

Tussen 1885 en 1960 was Kongo verbonden met België en ook na de dekolonisatie bleef er een "speciale band" tussen de twee landen bestaan. Vanaf 1885 is er daarom ook speciale aandacht voor Kongo in de Vlaamse literatuur geweest. Deze Vlaamse literatuur over Kongo is niet rijk bedeed met kritische aandacht.¹ Zelfs belangrijke teksten uit de Vlaamse Kongo-literatuur, zoals de romans van Jef Geeraerts, hebben relatief maar weinig belangstelling gewekt. De eerste roman van

---

1 Voor een recent overzicht met literatuurverwijzingen zie Renders (1994).

Geeraerts, *Ik ben maar een neger* (1962), heeft weliswaar ook later nog enigszins kunnen profiteren van de verontwaardiging van recensenten bij de verschijning ervan,² maar de tweede, *Het verhaal van Matsombo* uit 1966, is na de eerste verschijning vrijwel aan de aandacht ontsnapt. Toen Anbeek Geeraerts wilde kenschetsen als romanticus, betrok hij bijvoorbeeld wel *Ik ben maar een neger* uitgebreid in zijn betoog, maar *Het verhaal van Matsombo* nauwelijks (Anbeek, 1996:52-61).

Niettemin verdient deze laatste tekst aandacht. De Vlaamse Kongo-literatuur is niet omvangrijk en *Het verhaal van Matsombo* is met *Ik ben maar een neger* toch een van de weinige klassieke teksten uit dit corpus. Het boek heeft sinds zijn verschijning al zeven oplagen beleefd (de laatste in één band met *Ik ben maar een neger* in 1990). In veel opzichten is het een knap gecomponeerd verhaal. Hoewel het verhaal neigt naar een reportage, kan het de lezer tot het einde blijven boeien door de retoriek ervan. Het is de aanbiedingswijze die het verhaal draagt: de afwisseling van registers, de ontmaskering van de verteller en de uiteindelijke onthulling van wat lang verzwegen bleef. Door een virtuoze vormgeving krijgt de lezer ook een genuanceerd beeld voorgeschoteld van de postkoloniale "Kongo-crisis" voor de periode 1960 tot 1964, met verklarende terugblikken naar de tijd voor de onafhankelijkheid.

De representatie van een maatschappelijke kwestie (zoals de Kongo-crisis) is voor Geeraerts steeds een belangrijk doel geweest met zijn publicaties. In een interview heeft hij naar aanleiding van zijn vroege Kongo-romans eens opgemerkt:

Eigenlijk is het *New Journalism* daar al aanwezig. Niemand weet dat. Maar zo is het echt gebeurd. Mij gaat het erom feiten te verwerken in een verhaal, zodat de feiten lezen als een roman (Hageraats, 1993:5).

Als representatie van de Kongo-crisis staat het *Het verhaal van Matsombo* daarom op één lijn met een overzicht zoals *Revolt in the Congo, 1960-1964* van Howard M. Epstein (1965), maar Geeraerts verpakt zijn voorstelling van het probleem veel aantrekkelijker in een fictioneel verhaal met een gecompliceerde structuur. In dit artikel wil ik onderzoeken hoe Geeraerts zijn beeld van de Kongo-crisis presenteert in *Het verhaal van Matsombo*.

---

2 Voor een overzicht van de receptie van *Ik ben maar een neger*, zie Hagoort (1993:18-21).

2. Verhaalverloop

Het verhaal van Matsombo is een raamvertelling. De Kongolees Grégoire Matsombo vertelt zijn belevenissen in 1964 in Spanje aan een verlichte, Belgische arts, zijn vroegere baas in Kongo, dokter Van den Berghe. Hoewel Matsombo het grootste deel van het verhaal aan het woord is, fungeert Van den Berghe als bemiddelaar. Hij ontlokt niet alleen het verhaal aan Matsombo, maar hij dwingt hem ook zich te corrigeren, nadat hij Matsombo op leugens heeft betrapt. Van den Berghe belichaamt westerse waarden van rede en redelijkheid die in het schelmenbestaan van Matsombo ontbreken. Van den Berghe is het ook die het laatste woord heeft.

Eigenlijk vertelt Matsombo drie verhalen. In de eerste uitgave van de tekst zijn de verschillende verhalen als zodanig aangeduid in de hoofdstukopschriften (Geeraerts, 1966). Bij de bewerking voor de uitgave van 1970 heeft Geeraerts echter alle hoofdstukopschriften vervangen door Romeinse cijfers.³ Maar ook in de bewerking, de vorm waarin de tekst sinds 1970 herdrukt is, vertelt Matsombo nog steeds drie verhalen, waarvan het tweede echter is ingekort.⁴ Het eerste verhaal handelt over de “jammerlijke julidagen van 1960” (116),⁵ de periode onmiddellijk na de onafhankelijkwording van Kongo op 30 juni 1960, met de voormalige medische assistent Matsombo in de rol van geneesheer-directeur van het ziekenhuis in Bumba, een provinciestad in het noorden van Kongo. In het tweede verhaal vertelt Matsombo dat hij benoemd werd tot “bijzonder commissaris van gerechtelijke geneeskunde voor de hoofdstad” (Leopoldstad – Kinshasa) (141). Beide verhalen zijn min of meer gelogen. Hoewel zijn toehoorder erg graag de feiten wil horen over de veelbesproken toestand van de voormalige Belgische kolonie, springt Matsombo losjes om met die feiten: “Ik bespaar u de feiten want au fond zijn ze van geen belang” (112). Zijn taalgebruik past bij deze houding. Matsombo hanteert in de eerste twee verhalen een overdadige, met citaten en “een pedant Parijs’ accent” (129) versierde “Aziatische” stijl die in de retorica traditioneel met leugenachtigheid wordt geassocieerd. Uiteindelijk kan Van den Berghe hem na zijn tweede verhaal inderdaad op

---

3 Hij heeft de tekst ook in andere opzichten veranderd: het tweede verhaal is verkort en de hele tekst is gezuiverd van Zuid-Nederlands idioom. In mijn bespreking ga ik uit van de herziene uitgave als *Ausgabe letzter Hand* (Geeraerts, 1990 [1970]).

4 In zijn bewerking heeft Geeraerts p. 64-71 uit de uitgave van 1966 weggelaten in de herziene tekst. Deze veranderingen maken geen wezenlijk verschil voor de boodschap van de tekst.

5 De bladzijnummers verwijzen naar Geeraerts (1990).

leugens betrapten door het ontdekken van ongerijmdheden in Matsombo's verhaal. Matsombo blijkt met name zijn tweede verhaal verzonnen te hebben om er een leemte in zijn *curriculum vitae* mee te dichten, de periode die hij heeft doorgebracht bij de rebellen. Het tweede verhaal blijkt geconstrueerd te zijn met behulp van een populair boekje over forensische geneeskunde.

Als Matsombo aan zijn derde verhaal begint, verandert zijn houding. Waren de feiten eerst van geen belang nu wil hij "[d]e naakte realiteit! Feiten godverdomme" (153). Vanuit dat perspectief vertelt Matsombo zijn verhaal nog eens vanaf de dag van de onafhankelijkheid (30 juni 1960) tot het moment waarop hij tegenover Van den Berghe zit. Hij doet dat verhaal nu in een sobere taal waaraan de uit citatenboekjes ontleende uitdrukkingen ontbreken.

3. De representatie van de Kongo-crisis

De verhalen van Matsombo bieden de lezer een breed perspectief op de Kongo-crisis zoals die zich na 30 juni 1960 had ontwikkeld. Vanaf het moment dat Lumumba de sabel van de Belgische koning Boudewijn had afgepakt totdat de opstand in het oosten van Kongo door het leger van generaal Mobutu, de Verenigde Naties en blanke huurlingen was neergeslagen in 1965, stond Kongo volop in de aandacht in de wereldpers. *Het verhaal van Matsombo* is daarom meer dan een onderhoudend geschreven verhaal. Het beantwoordt ook aan een behoefte aan informatie over de Kongolese troebelen die op het moment dat Geeraerts zijn boek schreef, nog niet beëindigd waren en in veel opzichten nu (2001) nog steeds voortduren.⁶

Om een wijd terrein te bestrijken is Matsombo een handig personage. Hij vertoont de trekken van een pikareske held in zijn belustheid op genot en status, en de wisselvalligheid van zijn fortuin. Doordat hij meerdere rollen speelt, kan de lezer via zijn ervaringen met verschillende aspecten van de Kongolese samenleving kennis maken, zowel geografisch – provinciestad (Bumba), hoofdstad (Leopoldstad) en het platteland – als sociaal – de nieuwe, corrupte elite van na de onafhankelijkheid, de dorpsbewoners en het opstandelingenleger. De wisselvalligheid van Matsombo's bestaan is tegelijk een reflectie van de instabiliteit van de Kongolese samenleving. Volgens Wicks is dit verband tussen het pikareske

---

6 Geeraerts dateert zijn boek met 23 november 1964 – 2 maart 1965. De rebellie is pas in december 1965 afgelopen. Het is mogelijk dat de aanhoudende chaos in Kongo/Zaire heeft bijgedragen aan de tamelijk constante populariteit van *Ik ben maar een neger* en *Het verhaal van Matsombo*.

personage en de samenleving zelfs de “essential picaresque situation”: “Our journey in the picaresque is an infinite foray into a world that is forever falling apart, disintegrating” (Wicks, 1974:242).

Het beeld dat Geeraerts in *Het verhaal van Matsombo* van de onafhankelijke Kongo geeft, is dan ook uiterst somber. Voor dat beeld maakt het niet veel verschil of de verhalen van Matsombo gepresenteerd worden als verzonnen of waar gebeurd. De overheersende indruk van alle verhalen is die van maatschappelijke desintegratie. Door de machtswisseling is incompetent, subaltern Kongolees personeel op sleutelposities beland. De medische assistent Matsombo verricht operaties en maakt misbruik van zijn positie door grote hoeveelheden antibiotica te verduisteren – onder de heersende omstandigheden had hij even goed forensisch geneeskundige kunnen worden. Tegen zijn wil belandt hij bij de communistische rebellen en neemt hij deel aan wreedheden tegen blanken. Voor de rebellenbeweging, die in de geschiedschrijving bekend staat als de *Deuxième Indépendance* (Tweede Onafhankelijkheid) (1963-1965), is evenmin sympathie te vinden in Geeraerts’ voorstelling. Met uitzondering van de pragmatisch ingestelde kolonel Boleko (voor zover ik kon vaststellen geen historisch personage) komt de rebellenbeweging er slecht van af. De rebellen zijn bloeddorstig en dierlijk. De vermaarde, linkse Jeunesse Lumumbiste vecht onder invloed van verdovende middelen en de politieke commissarissen onder de opstandelingen zetten hun volgelingen aan tot wreedheden tegen blanken. In dit opzicht wijkt de voorstelling die Geeraerts van de *Deuxième Indépendance* geeft sterk af van de affiniteit die intellectuelen uit Afrika voor deze beweging koesteren.⁷ Overigens krijgen ook de tegenstanders van de rebellen geen goed beeld. Bij een gewapende confrontatie blijkt de harde kern daarvan te bestaan uit blanke huurlingen: racistische Zuid-Afrikanen onder leiding van een voormalige ss-er (171-175).

Geeraerts beschrijft in zijn verhaal niet alleen de ontwikkelingen in Kongo na de onafhankelijkheid, maar hij probeert ook verklaringen te bieden voor de chaotische toestand van het postkoloniale Kongo. Veel onrecht uit de jaren 1960-1964 blijkt zijn oorsprong te hebben in de koloniale periode. Matsombo’s biografie is in dit opzicht exemplarisch. Het opportunisme van de postkoloniale elite blijkt overgenomen te zijn van de Belgische en Portugese kolonisten en de wreedheid van de rebellen tegen blanken is voor een belangrijk deel een reactie op het onrecht dat de zwarten van hen in het verleden te lijden hadden, in

---

7 Vergelijk bijvoorbeeld de beschrijvingen van de *Deuxième Indépendance* door Eamba-dia-Wamba (1987) en Nzongola-Ntalaja (1987).

Matsombo's geval vooral van de katholieke missionarissen en nonnen. In zijn aanklacht tegen het kolonialisme en racisme komt Geeraerts bij monde van Matsombo zelfs in de buurt van zijn tijdgenoot Franz Fanon. Onder invloed van de Europese cultuur is Matsombo vervreemd – zegt hij – van zijn eigen cultuur, zonder geaccepteerd te worden door Europeanen:

De blanken hebben mijn geest besmet maar de huid was dezelfde gebleven, ziet u de kleur van die huid, dokter, ze is zwart, de handen, de armen, de borst, rug, buik, geslacht, dijen, benen, voeten, alles is zwart en mijn haar is gekroezeld als schapewol en mijn stem heeft een keelklank en ik ben besneden en in heel de beschaafde wereld ben ik een paria, in Amerika kan ik zelfs in geen hotel slapen, men weigert me eten in een restaurant en in Zuid-Afrika mag ik zelfs niet urineren waar ik wil en in Brussel bekijken de blanken je met minachting en in Washington ook en in Moskou ook en zelfs de Chinezen kunnen een rilling niet onderdrukken als ze je een hand geven, want de kleur van een huid is een muur die niemand ziet maar die wij zwarten voelen als een berg van ijs en meer dan ooit voelde ik de haat in me, in mijn bloed, in mijn ruggemerg, in mijn darmen, soms als een ijsklomp of een straal vuur, soms borrelend als lava zodat ik er 's nachts huiverend, zwetend, vloekend van wakker schoot. Alleen blank bloed zou die haat nog kunnen koelen (166).

Twee elementen uit deze tirade doen aan Fanon denken. De klacht van Matsombo over het ontbreken van acceptatie voor de verwesterde zwarte (de *évolué* in het Belgische, koloniale taalgebruik) herinnert aan Fanons klacht hierover in *Peau noire, masques blancs* (1952). Dat er uiteindelijk wraak genomen zal worden, doet ook aan Fanon denken. In *Les damnés de la terre* (1961) voorspelt Fanon dat het (culturele) geweld dat door de kolonistoren is uitgeoefend zich uiteindelijk tegen hen zelf zal keren.⁸

Naast de kolonisten en de koloniale regering is de katholieke missie doelwit van kritiek. De missie had in de koloniale tijd een stevige greep op het maatschappelijke leven in Kongo, vooral op het onderwijs (Markowitz, 1973). De ergste haat van Matsombo is tegen haar gericht. Op de missieschool was Matsombo klein gehouden en werd zijn seksualiteit onderdrukt. Het was ook een non die zijn vader medische hulp onthield omdat de man ongedoopt was en niet christelijk getrouwd. Omdat hij niet behandeld werd, stierf de vader van Matsombo (185). Op

---

⁸ Ik had alleen de beschikking over de Engelse vertalingen: Fanon, 1973; Fanon, 1969:31.

deze non neemt Matsombo in de laatste episode van zijn derde verhaal wraak. Als besluit presenteert hij de met bloed bevlekte nonnenkap aan dokter Van den Berghe die het ding met afkeer van zich afgooit: “Op dat ogenblik besepte ik [Van den Berghe] opeens dat er geen hoop meer was en ik haatte hem [Matsombo]” (192).

De vorige zin is de slotzin van *Het verhaal van Matsombo* en wordt uitgesproken door dokter Van den Berghe. Deze zin typeert de dubbelzinnige manier waarop de Kongo-crisis door Geeraerts wordt gepresenteerd. Enerzijds is er een Kongolees aan het woord die met wat aandrang een ontluisterend beeld geeft van de chaos waarin de voormalige kolonie verkeert, maar die deze troebelen ook herleidt tot oorzaken die gevonden worden in de koloniale tijd. Op dit punt stemt Geeraerts’ representatie van de (post)koloniale problematiek overeen met zijn tijdgenoot Fanon.

Het verschil met Fanon is echter dat Geeraerts uiteindelijk een Europees perspectief laat overheersen. De rol van Van den Berghe en Matsombo’s afhankelijkheid van hem zijn te groot om de tekst postkoloniaal te kunnen maken. De hele vertelsituatie zou je als koloniaal kunnen betitelen. De verhalen van Matsombo worden ingeraamd door het westerse perspectief van de dirigerende Europese verteller Van den Berghe aan wie de verteller Matsombo ook verteltechnisch ondergeschikt is. Matsombo’s verhaal wordt door Van den Berghe als verteller van het raamverhaal gefilterd en soms expliciet becommentarieerd. Hij treedt vanaf het begin op als ondervrager van Matsombo en alleen dankzij Van den Berghe’s optreden krijgen we het derde verhaal van Matsombo te horen dat de volle waarheid moet zijn.

De tekst is ook teveel geconstrueerd als een samenzwering tussen Van den Berghe en de westerse lezer om Matsombo tot zijn recht te laten komen. Dit wordt vooral duidelijk als Van den Berghe de bron van Matsombo’s citaten-wijsheid ontdekt in goedkope pocketboekjes, handige naslagwerkjes en de Franse versie van *Reader’s Digest*. De implicatie is dat de ontwikkelde, Europese lezer de “wijsheid” van Matsombo nu naar waarde weet te schatten. Matsombo is ontmaskerd als een koddige herkauwer van populaire wetenswaardigheden, iets wat in scherp contrast staat met zijn zelf-presentatie als “een persoon van standing” (112). Tenslotte is ook nog het laatste woord gereserveerd voor Van den Berghe die Matsombo om zijn gepleegde wreedheid verdoemt. Het daarvoor gewekte begrip wordt zodoende met één haal uitgewist.

Bibliografie

- Anbeek, T. 1996. *Het donkere hart: romantische obsessies in de moderne Nederlandstalige literatuur*. Amsterdam : Amsterdam University Press.
- Eamba-dia-Wamba, E. 1987. Struggles for the "Second Independence" in Congo-Kinshasa. *Utafiti*, 9(1):31-68.
- Epstein, H.M. 1965. *Revolt in the Congo, 1960-1965*. New York : Facts on File.
- Fanon, F. 1969. *The wretched of the Earth*. Harmondsworth : Penguin. (Vertaling van *Les damnés de la terre*. 1961).
- Fanon, F. 1973. *Black skin white masks*. St. Albans : Paladin. (Vertaling van *Peau noire, masques blancs*. 1952).
- Geeraerts, J. 1966. *Het verhaal van Matsombo*. Brussel/Den Haag : Manteau.
- Geeraerts, J. 1990. *Ik ben maar een neger gevolgd door Het verhaal van Matsombo*. Antwerpen/Amsterdam : Manteau.
- Hageraats, K. 1993. "Ik begrijp nog altijd niet dat ik ooit zal sterven". In gesprek met Jef Geeraerts. *Bzzlletin*, 208:3-17.
- Hagoort, J. 1993. Altijd een seconde te laat. Over de ontvangst van *Ik ben maar een neger* en de vier Gangreen-romans. *Bzzlletin*, 208:18-27.
- Markowitz, M.D. 1973. *Cross and sword. The political role of Christian missions in the Belgian Congo, 1908-1960*. Stanford : Hoover Institution Press.
- Nzongola-Ntalaja 1987. *The second independence movement in Congo-Kinshasa*. In: Peter Anyang'Nyongo'o (ed.) *Popular struggles for democracy in Africa*. London/New Jersey : Zed. p. 113-141.
- Renders, L. 1994. Het Vlaams-Afrikaanse proza en het kolonialisme. *Literatuur*, 11(3):158-165.
- Wicks, U. 1974. The nature of picaresque narrative. *Publications of the Modern Language Association of America*, 89:240-249.

Kernbegrippe:

Geeraerts, Jef: *Verhalen van Matsombo*
Kongo-crisis (1960-1965); Vlaamse literatuur
New journalism; Geeraert's verwerking van historische feite
Postkoloniale literatuur; ontluisterde beeld van die Kongo

Key concepts:

Congo crisis (1960-1965); Flemish literature
Geeraerts, Jef: *Verhalen van Matsombo*
New journalism; Geeraert's reworking of historical facts
Post-colonial writing; debunking the image of the Congo